

МЕХАНІЗМ УПРАВЛІННЯ ЕКОНОМІЧНОЮ ПОВЕДІНКОЮ ПІДПРИЄМСТВА: КОНЦЕПТУАЛЬНО-МЕТОДИЧНІ ЗАСАДИ ПОБУДОВИ

©2024 Жуй Су

УДК 340.46+51-77+ 658
JEL: D01; B41; M11

Жуй Су. Механізм управління економічною поведінкою підприємства: концептуально-методичні засади побудови

Характерними рисами зовнішнього середовища, в якому функціонують підприємства, є нестабільність і невизначеність, підґрунтям виникнення яких є існування в ринковому середовищі великої кількості агентів економічних відносин. Це здійснює агресивний вплив на поведінку суб'єктів господарювання, порушуючи процес їх нормального, запланованого функціонування, веде до неочікуваної втрати ресурсів, що призводить до необхідності розробки системи підтримки прийняття рішень у стохастичних, флуктуаційних умовах. Саме тому розробка ефективних інструментів управління економічною поведінкою підприємства, а саме, механізмів, технологій, алгоритмів, моделей, набуває особливої ролі в сучасних умовах господарювання. Метою статті є формування концептуально-методичних засад побудови механізму управління економічною поведінкою підприємства з урахуванням чутливості виду економічної діяльності до флуктуаційних збурень зовнішнього середовища та його ресурсних можливостей, зумовлених стадією його розвитку. Аналіз наукового доробку показав, що механізм управління економічною поведінкою підприємства має бути заснований на принципах теорії управління, теорії активних систем і синергетики, що зумовлює його ключову роль у процесі управління знаннями в організації. У роботі представлено концептуальну схему механізму управління економічною поведінкою підприємства, яка враховує стадію розвитку та чутливість його виду економічної діяльності до зовнішніх збурень. Механізм складається з трьох основних етапів: 1) побудова інформаційного простору дослідження економічної поведінки підприємства; 2) діагностика та моделювання економічної поведінки підприємства; 3) управління економічною поведінкою підприємства. Запропонований механізм управління економічною поведінкою підприємства дозволить, враховуючи його реальні можливості, адекватно реагувати на внутрішні та зовнішні зміни підприємств з огляду на чутливість виду економічної діяльності до флуктуаційних збурень, своєчасно змінювати/коригувати/підтримувати аттрактор розвитку та підвищити якість прийняття управлінських рішень на підприємстві завдяки використанню економіко-математичних методів.

Ключові слова: економічна поведінка, управління, механізм, чутливість, підприємство, методичний підхід, економіко-математична модель.

Рис.: 3. **Табл.:** 4. **Формул.:** 1. **Бібл.:** 20.

Жуй Су – аспірантка кафедри статистики і економічного прогнозування, Харківський національний економічний університет імені Семена Кузнеця (просп. Науки, 9а, Харків, 61166, Україна)

E-mail: surui0929@gmail.com

ORCID: <https://orcid.org/0009-0008-8321-5838>

Scopus Author ID: <https://www.scopus.com/authid/detail.uri?authorId=58753482000>

UDC 340.46+51-77+ 658
JEL: D01; B41; M11

Rui Su. Mechanism of Management of Economic Behavior of Enterprise: The Conceptual and Methodological Foundations of Construction
The characteristic features of the external environment in which enterprises operate are instability and uncertainty, the basis for the occurrence of which is the existence of a large number of agents of economic relations in the market environment. This has an aggressive impact on the behavior of economic entities, disrupting the process of their normal, planned functioning, leads to an unexpected loss of resources, which, in turn, leads to the need to develop a system for supporting decision-making in the stochastic, fluctuating conditions. That is why the development of effective instruments for managing the economic behavior of an enterprise, namely, mechanisms, technologies, algorithms, models, acquires a special role in modern conditions of economic management. The article is aimed at forming conceptual and methodological foundations for building a mechanism for managing the economic behavior of an enterprise, taking into account the sensitivity of the type of economic activity to fluctuating disturbances of the external environment and its resource capabilities due to the stage of its development. The carried out analysis of scientific achievements has shown that the mechanism of management of the economic behavior of an enterprise should be based on the principles of management theory, the theory of active systems and synergetics, which determines its key role in the process of knowledge management in the organization. The article presents a conceptual scheme of the mechanism for managing the economic behavior of an enterprise, which takes into account the stage of development and the sensitivity of its type of economic activity towards external disturbances. The mechanism consists of three main stages: 1) building an information space for studying the economic behavior of the enterprise; 2) diagnostics and modeling of the economic behavior of the enterprise; 3) management of the economic behavior of the enterprise. The proposed mechanism for managing the economic behavior of an enterprise will allow, taking into account its real capabilities, to adequately respond to internal and external changes in enterprises, taking into account the sensitivity of the type of economic activity to fluctuating disturbances, to change/correct/maintain the attractor of development in a timely manner and to improve the quality of managerial decision-making at the enterprise, making use of economic and mathematical methods.

Keywords: economic behavior, management, mechanism, sensitivity, enterprise, methodological approach, economic and mathematical model.

Fig.: 3. **Tabl.:** 4. **Formulae:** 1. **Bibl.:** 20.

Rui Su – Postgraduate Student of the Department of Statistics and Economic Forecasting, Simon Kuznets Kharkiv National University of Economics (9a Nauky Ave., Kharkiv, 61166, Ukraine)

E-mail: surui0929@gmail.com

ORCID: <https://orcid.org/0009-0008-8321-5838>

Scopus Author ID: <https://www.scopus.com/authid/detail.uri?authorId=58753482000>

Сучасна економіка надзвичайно динамічна та складна. Глобальні та національні чинники формують дуже різноманітну та мінливу структуру взаємовідносин економіки, у якій організації прагнуть до успіху, постійно адаптуючи свої ринкові реакції та інструменти формування останніх.

Економічна поведінка підприємства – це комплексний феномен, що передбачає необхідність розуміння того, як агенти економічних відносин у ринковій економіці формують свою тактичні та стратегічні реакції та збурення ринкового середовища. Цей феномен має розглядатися з двох точок зору:

- ★ *ресурсної точки зору*, що передбачає необхідність визначення наявних і потенційних ресурсів підприємства, оптимізації їх розподілу задля досягнення цілей розвитку підприємства, що перманентно змінюються. Як результат формується ресурсна спроможність підприємства адекватно та своєчасно реагувати на виклики зовнішнього середовища;
- ★ *процесної точки зору*, а саме – прийняття ефективних управлінських рішень щодо підвищення резистентності підприємства до негативних впливів ринкового оточення, своєчасного та адаптивного (активного чи пасивного) коригування оперативних і тактичних реакцій з метою формування стійкого атрактора економічної поведінки підприємства. Як результат формується управлінська спроможність менеджменту підприємства до прийняття раціональних рішень за різних умов перебігу економічних процесів.

Високий рівень нестабільності та флуктуаційності ринкової економіки 21 століття додає ще складності у процес дослідження економічної поведінки підприємства. Нові умови функціонування підприємств, а саме: широке впровадження цифрових технологій у суспільне та економічне життя цивілізації; форс-мажорні обставини пандемії COVID-19; воєнно-політична нестабільність у різних регіонах світу, що спровокували суттєву зміну форми функціонування підприємств (перехід з офлайн до онлайн і гібридних форм роботи); глобалізаційні міграційні процеси потребують переосмислення наявних підходів, шляхів, методів, технологій управління суб'єктами господарювання в усіх країнах світу. По суті, стандартне завдання менеджменту – ефективне управління ринковою поведінкою підприємства – набуває нового, актуального змісту. Це, своєю чергою, потребує та обґрунтовує необхідність розробки нових теоретичних, методичних підходів та інструментарних засобів управління економічною поведінкою під-

приємства, які відповідають новим умовам його функціонування та розвитку.

Аналіз літературних джерел, присвячених дослідженню управління економічною поведінкою підприємств дозволив зробити висновок, що велика кількість вітчизняних і закордонних учених займались дослідженням поведінки підприємств, механізму управління та виявлення факторів впливу на економічну поведінку підприємств. Зокрема, Проценко В. М. займалася вивченням поведінки підприємства та виділила основні типи економічної поведінки, які проявляються на різних етапах їх життєвого циклу: виробничому, обмінному, розподільчому та споживчому [11]. Полторацька О. В. узагальнила та проаналізувала численні приклади внутрішніх (основні стратегії розвитку, кінцевий продукт, розмір і організаційна структура підприємства тощо) і зовнішніх (удосконалення законодавчої бази, рівень державних податків, вартість виробничих ресурсів, рівень конкуренції тощо) факторів, які впливають на формування економічної поведінки суб'єктів господарювання [9]. Робота Цапенко В. Ю. присвячена ґрунтовному аналізу найпоширеніших сучасних визначень дефініції «економічна поведінка» та надає пропозиції щодо її уточнення [19]. Козлова І. М. при дослідженні економічної поведінки підприємств у своїй роботі довела важливість врахування саме поведінкових особливостей суб'єктів господарювання на різних етапах їх функціонування [4]. Москвін Б. Ю. [8] вивчав причини, що спонукають керівників і власників підприємств до активізації діяльності організацій, що змінить їх траєкторію поведінки в майбутньому. Садеков А. А. та Заїка Ю. А. вивчали фактори, які впливають на економічну поведінку організацій, а також визначали умови їх формування [14]. Литовченко Л., Хлопотіна-Гнатенко О. та Михайленко В. [6] провели дослідження складу та аналізу факторів, що впливають на формування економічної поведінки організацій відповідного виду економічної діяльності. Каличева Н. Є. та Чорнобровка І. В. [3] встановили, що для ефективного розвитку організацій необхідний складний механізм, орієнтований на потреби споживачів, які є активними учасниками бізнес-процесів. Усе це є підґрунтям до внесення змін у формування економічної поведінки підприємств та підходів до забезпечення їх конкурентоспроможності. Удачина К. О. та Бандоріна Л. М. врахували як кількісні, так і якісні характеристики підприємств, що дозволило провести більш ґрунтовний аналіз економічної поведінки та прийняття рішень щодо життєвого циклу, охоплюючи різні аспекти його діяльності [16]. Бикова А., Гуменюк Є. та

Мержев Д. займалися дослідженням особливостей формування економічної поведінки підприємств у сучасних умовах і дослідженням питань макроекономічної стабілізації та розвитку підприємств в умовах кризи та повоєнного періоду [1].

Методологія будь-якого дослідження включає в себе чотири основні компоненти: проблему, підхід до дослідження проблеми, парадигму дослідження у вигляді сукупності концептуальних положень і принципів та механізми дослідження. Особливе місце серед цих компонентів займають механізми, оскільки саме за їх допомогою здійснюється зв'язок теоретичних розробок дослідника з практикою діяльності суб'єктів господарювання, у результаті чого дослідження набувають характеру теоретико-прикладних розробок. Отже, розглянемо підходи вчених до розуміння поняття механізму загалом і механізму управління зокрема.

Воеводін С. О. розглядає механізм як сукупність елементів, що охоплюють управління, нормування, облік результатів і витрат, відповідальність, матеріальне заохочення, а також інформаційне, ресурсне та організаційне забезпечення [2]. Автор вважає, що перевагою цього визначення механізму є чітке окреслення його елементів, а також важливість визначення структури, зокрема зв'язків між цими елементами.

Садеков А. А. та Заїка Ю. А. зазначають, що механізм є цілісною системою, яка обов'язково повинна включати економічні важелі та використовуватися як інструмент впливу на економічні процеси підприємства. Перевагою такого підходу є чітке визначення вимог до побудови механізму та його цільової спрямованості, хоча елементна складова механізму не розглядається в цьому контексті [14].

Кондратьєва Т. В. розглядала поняття механізму управління з точки зору впливу керівників на співпрацівників. Таким чином, механізм управління формується через взаємодію та поєднання різних важелів, серед яких можна виділити інтереси, цінності, установки, мотиви, страхи працівників, стимули та соціально-психологічні норми стосовно персоналу [5].

Раєвнева О. В. у своєму дослідженні розглядає механізм управління розвитком підприємства саме як складову економічного механізму управління й обґрунтовує, що механізм «...є найбільш активною частиною системи управління, що забезпечує можливість цілеспрямованого розвитку підприємства і являє собою сукупність: засобів управління, які включають інструменти і важелі, що відповідають орієнтирам, передбачуваним наслідкам, критеріям вибору й оцінки, обмеженням і вимогам процесу

розвитку підприємства з урахуванням певної стадії циклу його розвитку; організаційних і економічних методів управління, що представляють собою способи, прийоми і технології приведення в дію і використання засобів управління» [12].

Присяжнюк П. В. зазначає, що механізм складається з комплексу економічних методів, способів, форм, інструментів, важелів та ресурсів, які впливають на економічні відносини та процеси, що відбуваються на підприємстві [10].

Таким чином, аналіз публікацій дозволяє зробити висновок, що механізм управління економічною поведінкою підприємства має бути заснований на принципах теорії управління, теорії активних систем і синергетики, що зумовлює його ключову роль у процесі управління знаннями в організації.

Метою дослідження є формування концептуально-методичних засад побудови механізму управління економічною поведінкою підприємства з урахуванням чутливості виду економічної діяльності до флуктуаційних збурень зовнішнього середовища та його ресурсних можливостей, зумовлених стадією його розвитку.

Для досягнення поставленої мети було вирішено такі *завдання*.

Завдання 1. Дослідження теоретичного, методичного та інструментального рівнів побудови та функціонування механізму управління економічною поведінкою підприємства.

Завдання 2. Побудова концептуальної схеми механізму, визначення його етапів.

Завдання 3. Розробка комплексу завдань, обґрунтування модельного інструментарію їх вирішення.

Розглянемо зміст кожного з поставлених завдань детальніше.

Завдання 1. Одним із ключових компонентів системи підтримки прийняття рішень (СППР) з управління економічною поведінкою підприємства виступає механізм, що охоплює елементи бази даних і бази знань СППР. Концептуально-методичне забезпечення механізму потребує розуміння наявних підходів до теоретичного, методичного та інструментального рівнів його побудови (*рис. 1*).

Теоретичний рівень механізму управління економічною поведінкою підприємства базується на теорії управління, системології, теорії активних систем, системному підході й аналізі, що формують концептуальні принципи та гіпотези побудови механізму, його компонентну структуру.

Компаративний аналіз зазначених вище теорій, підходів та сучасного досвіду дослідження науковців дозволив узагальнити розуміння дефініції

Рис. 1. Рівні концептуально-методичного забезпечення механізму економічної поведінки підприємства

«механізм управління економічною поведінкою підприємства» (МУЕПП) і сформуванню систему принципів, що лежать в основі його побудови та функціонування (рис. 2).

Зміст зазначених принципів наведено в табл. 1.

Означені принципи формують систему тверджень і цінностей підприємства, що зумовлюють його економічну поведінку та реакції на перебіг процесів у ринковій економіці.

Дієвість будь-якого механізму як сукупності форм, структур, методів і засобів управління, об'єднаних спільністю мети, за допомогою яких здійснюються функціонування та розвиток підприємства як соціально-економічної системи, підтверджується його відповідністю наявним і перспективним умовам, тенденціям, специфічним

особливостям ринкового середовища. Проведений аналіз практики функціонування національних підприємств Китаю та України, світових тенденцій ринкового розвитку, викликів та перспектив розвитку цивілізації дозволили сформуванню комплекс гіпотез, які лежать в основі побудови механізму. До них належать:

Гіпотеза 1. Економічна поведінка та ринкові реакції підприємства залежать від взаємодії можливостей та обмежень зовнішнього та внутрішнього середовища, які мають нелінійну природу та потребують ефективних інструментів/способів/моделей їх розпізнавання та прогнозування.

Гіпотеза 2. Економічна поведінка підприємств різних видів економічної діяльності залежить від чутливості конкретного виду економічної діяльності (ВЕД) до флуктуацій зовнішнього середовища.

Гіпотеза 3. Внутрішнє середовище підприємства містить сукупність ресурсів видів його життєдіяльності, які знаходяться в діалектичній і структурно-логічній взаємодії та віддзеркалюються індикаторами фінансової сфери життєдіяльності підприємства.

Гіпотеза 4. Атрактор економічної поведінки підприємства обумовлюється коінтеграцією стадій циклів розвитку національної економіки та підприємства та моделюється на основі побудови моделей спектрального та крос-спектрального аналізу, визначення джерел розвитку підприємства потребує побудови VAR-моделей.

Гіпотеза 5. Визначення тактики та стратегії розвитку підприємства потребує розробки сценаріїв управління його економічною поведінкою на підставі застосування моделей системної динамі-

Рис. 2. Принципи побудови та функціонування механізму управління економічною поведінкою підприємства

Сутність принципів побудови та функціонування механізму управління економічною поведінкою підприємства

Назва принципу	Зміст принципу
Принципи побудови МУЕПП	
Принцип досяжності цілей	Механізм управління економічною поведінкою підприємства спрямований на формування та коригування мети функціонування підприємства відповідно до збурень зовнішнього середовища та ресурсних можливостей, зумовлених стадією життєвого та ділового циклів його розвитку
Принцип структурованості	Компонентний склад механізму представляє собою систематизовану структуру логічно зв'язаних етапів/кроків, алгоритм дій, необхідних для вирішення завдань дослідження та досягнення мети економічно доцільними способами та методами
Принцип інтегрованості	Механізм управління економічною поведінкою є частиною системи підтримки та прийняття рішень підприємства та має бути інтегрованим до бази знань і баз даних задля прийняття ефективних управлінських рішень
Принцип системності	Розробка ефективних управлінських впливів та раціональних ринкових реакцій підприємства має базуватися на системному аналізі взаємозв'язаного впливу факторів зовнішнього та внутрішнього середовища підприємства
Принцип несуперечливості	Управління економічною поведінкою підприємства має бути сумісним із тенденціями розвитку виду його економічної діяльності та стратегічними напрямками розвитку країни і національної економіки
Принципи функціонування МУЕПП	
Принцип адаптивності	Компоненти механізму, його функціональні завдання та модельні інструменти мають постійно адаптуватися до змін зовнішнього та внутрішнього середовища підприємства задля вироблення ефективних рішень з управління економічною поведінкою
Принцип своєчасності	Ефективність процесу управління економічною поведінкою підприємства ґрунтується на перманентному та своєчасному формуванні стратегічних, тактичних та оперативних цілей, що відповідно до ринкової ситуації гарантує нерозривність життєвого та ділового циклів підприємства
Принцип оптимальності	Формування раціональних і досяжних управлінських рішень щодо економічної поведінки забезпечується оптимальним розподілом наявних і потенційних ресурсів підприємства з урахуванням можливостей та обмежень його середовища
Принцип безперервності	Процес управління економічною поведінкою підприємства має носити безперервний характер оцінювання, прогнозування реальних і латентних чинників/факторів/індикаторів, що впливають на економічну поведінку підприємства та визначають його ресурсну спроможність до адекватних ринкових реакцій
Принцип динамічності	Процес діагностики та коригування економічної поведінки підприємства відповідно до збурень його зовнішнього та внутрішнього середовищ має охоплювати не тільки статистичну оцінку фактичного стану підприємства, але й моделювання перспектив економічної поведінки задля формування ефективних рішень на підставі сценарного підходу

ки, а також урахування приналежності підприємства до ВЕД і визначення чутливості останнього до шокових впливів ринкового середовища країни.

Відповідно до висунутих гіпотез, базуючись на методі логічного аналізу та синтезу, системному підході та аналізі, у роботі пропонується механізм управління економічною поведінкою підприємства розглядати як сукупність систематизованих етапів, що спрямовані на досягнення загальної мети розвитку підприємства, а саме: формування, коригування

чи підтримка сталого атрактора розвитку підприємства у мінливих, невизначених умовах ринкового середовища відповідно до ресурсних можливостей. Відповідно до цього компонентний склад механізму можна представити таким короткежем:

$$MMEBE = \langle St^{ind}, St^{d\&m}, St^{f\&ng} \rangle,$$

де *MMEBE* – механізм управління економічною поведінкою підприємства; *St^{ind}* – етап формування інформаційного простору дослідження; *St^{d&m}* – етап діагностики та моделювання економічної

по St^{mang} – етап управління економічною поведінкою підприємства.

Методичний рівень формує перелік методичних підходів та методичного забезпечення, що є практичними інструментами реалізації завдань механізму та представляють собою послідовність логічно-зв'язаних кроків, спрямованих на виконання завдань механізму задля досягнення поставленої мети дослідження. Зміст методичного рівня побудови механізму управління економічною поведінкою підприємства включає:

1. Узагальнення явищ і причинно-наслідкових факторів ринкового середовища, розуміння та прогнозування перебігу ринкових процесів у національній і світовій економіці, діагностика ступеня невизначеності та непередбачуваності зовнішнього середовища підприємств – агентів економічних відносин.
2. Дослідження практики ринкової поведінки підприємств різних видів економічної діяльності (ВЕД) країни, пошук парадигмальних (однорідних) і специфічних реакцій, ринкових транзакцій, аналіз причинно-наслідкових зв'язків між ними та факторів, що зумовлюють економічну поведінку.
3. Емпіричне дослідження, збір інформації та розробка методичних підходів, методичного забезпечення, алгоритмічних моделей як систематизованої послідовності дій для досягнення мети дослідження та вирішення його завдань.

Інструментальний рівень механізму формується з комплексу алгоритмічних моделей, методів, технологій, економіко-математичних методів та моделей, що дозволяють оцінювати, аналізувати, прогнозувати різні аспекти економічної поведінки підприємства, формують базу даних і базу знань системи підтримки прийняття рішень та спрямовані на розробку доцільних, адаптивних, економічно раціональних управлінських рішень щодо підтримки сталого атрактора розвитку підприємства.

Завдання 2. За результатами вирішення першого завдання була запропонована концептуальна схема механізму управління економічною поведінкою підприємства, яка наведена на *рис. 3*.

Даний механізм складається з трьох послідовних і взаємопов'язаних між собою етапів, поступове вирішення завдань яких дозволяє менеджменту управляти знаннями та економічною поведінкою організації, тобто формувати адаптивні та раціональні до своїх ресурсних можливостей управлінські рішення/ринкові реакції щодо підтримки, коригування чи формування нового атрактора розвитку підприємства. Базуючись на розумін-

ні складноструктурованості та коінтегрованості взаємодії зовнішнього та внутрішнього середовища підприємства в умовах нелінійного, циклічного перебігу економічних процесів XXI століття, новизною запропонованого механізму виступає обґрунтований перелік індикаторів оцінювання економічної поведінки суб'єкта господарювання з урахуванням чутливості певного виду економічної діяльності до шоківих збурень національної економіки; комплекс методів та моделей аналізу; прогнозування тенденцій розвитку підприємства; формування сценаріїв управління економічною поведінкою підприємства на різних стадіях циклічності розвитку національної економіки та ділового циклу підприємства.

Методичний рівень механізму складає запропонована сукупність методичних підходів та рекомендацій, що представляє собою систематизований алгоритм дій для практичного застосування механізму у практиці роботи конкретних підприємств Китаю та України і підтримки його дієвості в різних умовах функціонування.

Завдання 3. Процес формування механізму управління економічною поведінкою підприємства необхідно розпочати з характеристики його складових, а також визначення послідовності певних етапів.

Перший етап – побудова інформаційного простору дослідження економічної поведінки підприємства. Даний етап передбачає виконання двох завдань, результатом виконання яких є формування обґрунтованої системи індикативного простору дослідження внутрішнього та зовнішнього середовища підприємства. Характеристику завдань першого етапу механізму управління економічною поведінкою підприємства наведено в *табл. 2*.

Обрані методи вирішення завдань дозволяють не тільки вибрати найбільш інформативні показники рівня розвитку, провести редукцію вибірки, але й визначити характер взаємозв'язку між основними показниками. Таким чином, результатом виконання завдань етапу є формування інформаційно та економічно обґрунтованих систем показників зовнішнього та внутрішнього середовища підприємства, що становить інформаційну основу для подальших досліджень.

Методичне підґрунтя даного етапу механізму складає методичний підхід до формування індикативного простору дослідження.

Другий етап – діагностика та моделювання економічної поведінки підприємства. Цільова спрямованість етапу полягає в аналізі та оцінці

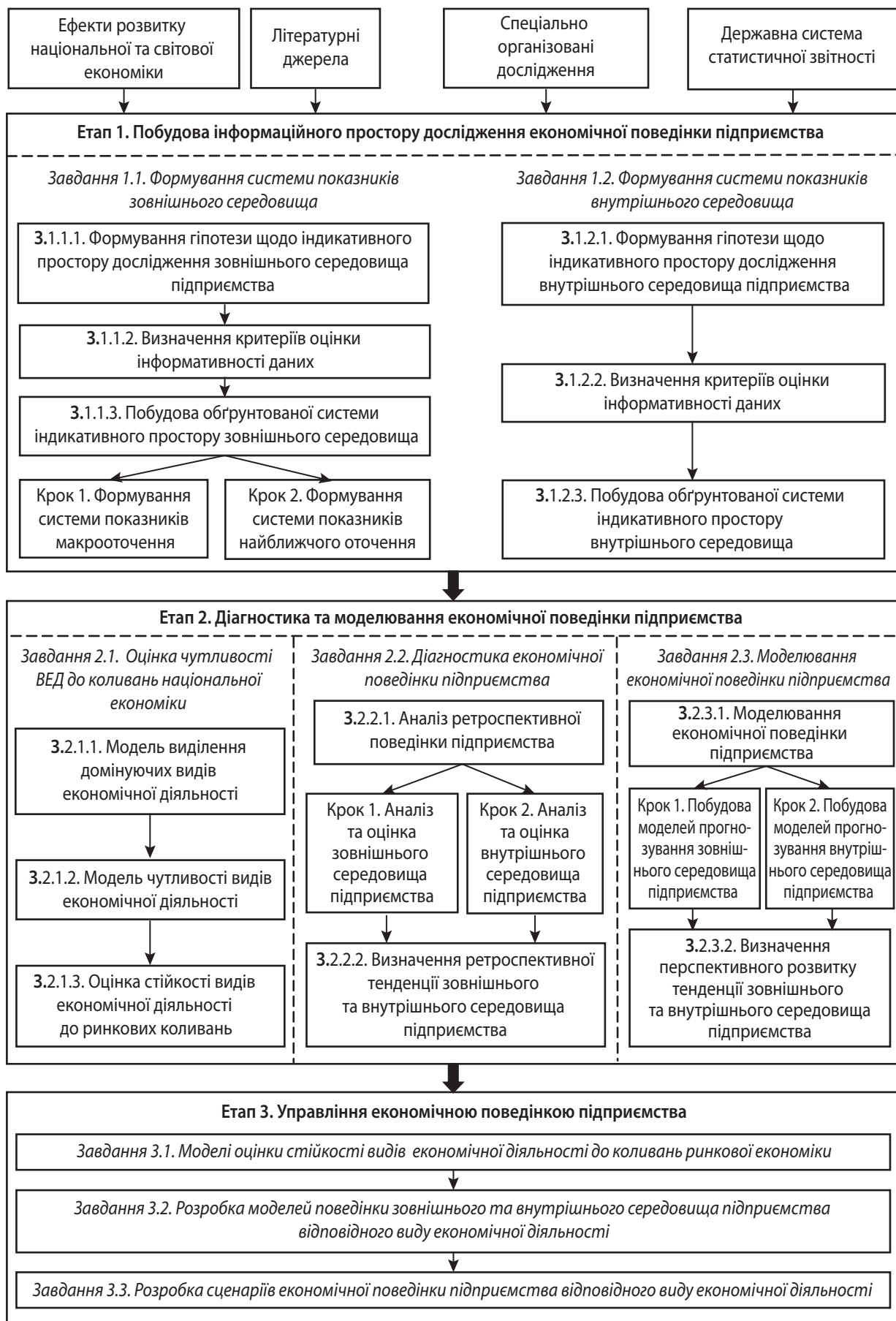

Рис. 3. Концептуальна схема механізму управління економічною поведінкою підприємства

Характеристика першого етапу механізму управління економічною поведінкою підприємства

Назва завдання	Економічний зміст	Вхідні дані	Інструментарій	Результати вирішення
3.1.1. Формування системи показників зовнішнього середовища	3.1.1.1. Формування гіпотези щодо індикативного простору дослідження зовнішнього середовища підприємства	Аналіз сучасних підходів до оцінки зовнішнього середовища підприємства та національних рейтингів	Аналіз показників зовнішнього середовища підприємства	Первинний перелік показників індикативного простору дослідження зовнішнього середовища підприємства
	3.1.1.2. Визначення критеріїв оцінки інформативності даних	Загальний перелік показників індикативного простору дослідження зовнішнього середовища підприємства (результат реалізації 3.1.1.1)	Монографічний, компаративний, контент-аналіз	Формування гіпотези про перелік показників індикативного простору дослідження зовнішнього середовища підприємства
	3.1.1.3. Побудова обґрунтованої системи індикативного простору зовнішнього середовища	Формування первинного переліку показників дослідження зовнішнього середовища підприємства	Первинний перелік показників індикативного простору дослідження зовнішнього середовища підприємства (результат реалізації 3.1.1.2)	Експертний аналіз, коефіцієнт узгодженості, коефіцієнт варіації
3.1.2. Формування системи показників внутрішнього середовища	3.1.2.1. Формування гіпотези щодо індикативного простору дослідження внутрішнього середовища підприємства	Аналіз статистичної звітності, аналіз літературних джерел	Аналіз показників внутрішнього середовища підприємства	Первісний перелік показників внутрішнього середовища підприємства
	3.1.2.2. Визначення критеріїв оцінки інформативності даних	Формування загального переліку показників, що віддзеркалюють внутрішнє середовище підприємства	Монографічний, компаративний, контент-аналіз	Формування гіпотези про перелік показників внутрішнього середовища підприємства
	3.1.2.3. Побудова обґрунтованої системи індикативного простору внутрішнього середовища	Формування необхідного та доцільного переліку показників розвитку внутрішнього середовища підприємства	Загальний перелік показників внутрішнього середовища підприємства (результат реалізації 3.1.2.2)	Експертний аналіз, коефіцієнт узгодженості, коефіцієнт варіації, кореляційний аналіз

чутливості видів економічної діяльності (ВЕД) до коливань національної економіки Китаю та України; діагностика та моделювання економічної поведінки підприємства певного ВЕД. Етап передбачає виконання трьох основних завдань (табл. 3).

Вибір адекватних методів діагностики зумовлюється значним переліком чинників, пріоритетність, склад і структура яких формуються під впливом зовнішнього та внутрішнього середовища функціонування підприємства. За допомогою ретроспективної діагностики пропонується оцінити та провести комплексну діагностику економічної поведінки підприємства. Головною метою ретроспективної діагностики є підготовка інформації для прийняття поточних і стратегічних управлінських рішень щодо коригування економічної поведінки підприємства. Моделювання економічної поведінки підприємства як об'єкта дослідження передбачає розробку певних економіко-математичних моделей для найбільш повного і достовірного відображення процесу функціонування зовнішнього та внутрішнього середовища підприємства в майбутньому, що є інформаційним підґрунтям для прийняття відповідних науково обґрунтованих, сценарних управлінських рішень.

Розроблені методичні рекомендації щодо оцінки чутливості видів економічної діяльності (ВЕД) до кризових/шокових впливів макроекономічного розвитку та впливу на економічну поведінку підприємства, а також методичні підходи до діагностики внутрішнього та зовнішнього середовища підприємства складають методичне підґрунтя даного етапу.

Третій етап – управління економічною поведінкою підприємства. Цільова спрямованість цього етапу полягає у формуванні доцільної системи управлінських рішень, що дозволить адекватно управляти економічною поведінкою підприємства, реагуючи на коінтеграцію циклів розвитку національної економіки та ділового циклу підприємства певного виду економічної діяльності. Етап передбачає виконання трьох завдань, характеристику яких наведено в табл. 4.

Реалізації моделей взаємозв'язку виду економічної діяльності та внутрішнього середовища підприємства дозволяє виявити фактори, які найбільше впливають на економічну поведінку підприємства. Розробка системи прогнозів економічної поведінки підприємства за допомогою імітаційного моделювання під впливом зовнішнього та внутрішнього середовища передбачає формування сценаріїв економічної поведінки; проведення імітаційних експериментів за кожним із сценаріїв та перерахунок діагностичної моделі; порівняння

одержаних результатів за кожним сценарієм з плановою траєкторією економічної поведінки підприємства.

Методичний рівень даного етапу механізму містить методичний підхід до аналізу взаємодії зовнішнього та внутрішнього середовища та розпізнавання точок криз у економічній поведінці підприємства, а також методичний підхід до управління економічною поведінкою підприємства.

ВИСНОВКИ

Реалізація запропонованого механізму управління економічною поведінкою підприємства дозволяє менеджменту підприємства адекватно реагувати на зовнішні та внутрішні зміни, використовуючи його реальні ресурсні можливості, зумовлені стадією ділового циклу та приналежністю до певного виду економічної діяльності, та підвищити якість прийняття управлінських рішень на підприємстві завдяки використанню економіко-математичних методів. ■

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Бикова А., Гуменюк Є., Мержев Д. Особливості формування економічної поведінки організації у сучасних умовах. *Економіка та суспільство*. 2024. Вип. 65. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2024-65-110>
2. Воеводин С. А. Экономический механизм управления промышленным производством. *Методика и практика организации*. Киев : Вища школа, 1991. 159 с.
3. Каличева Н. Є., Чернобровка І. В. Вплив ощадливого виробництва на економічну поведінку підприємств в сучасних умовах господарювання. *Вісник економіки транспорту і промисловості*. 2021. № 74. С. 76–83. URL: <http://lib.kart.edu.ua/bitstream/123456789/9450/1/Kalicheva.pdf>
4. Козлова І. М. Визначення сутності поняття «економічна поведінка» суб'єктів господарювання. *Сучасні проблеми управління підприємством: теорія та практика* : матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (м. Харків, 24–25 березня 2016 р.). Харків : Видавництво «НТМТ», 2016. С. 54–57. URL: <http://surl.li/tmmgsq>
5. Кондратьєва Т. В. Адаптивність економічної поведінки фірми: інституційний підхід : автореф. дис. ... канд. екон. наук : 08.00.01. Донецьк, 2010. 15 с.
6. Литовченко Л., Хлопотіна-Гнатенко О., Михайленко В. Фактори впливу на формування економічної поведінки підприємств з виробництва та переробки продукції олійних культур. *Modeling The Development Of The Economic Systems*. 2023. № 2. С. 13–18. DOI: <https://doi.org/10.31891/mdes/2023-8-2>

Характеристика завдань другого етапу механізму управління економічною поведінкою підприємства

Назва завдання	Економічний зміст	Вхідні дані	Інструментарій	Результати вирішення	
1	2	3	4	5	
<p>3.2.1. Оцінка чутливості ВЕД до коливань національної економіки</p>	<p>3.2.1.1. Модель виділення домінуючих видів економічної діяльності за внеском в економічний розвиток країни</p>	<p>Часові ряди валової доданої вартості країни та за видами економічної діяльності</p>	<p>Відносна величина структури, коефіцієнт зростання</p>	<p>Розпізнавання впливу ВЕД на економічний розвиток країни, визначення домінуючих ВЕД</p>	
	<p>3.2.1.2. Модель чутливості видів економічної діяльності до коливань національної економіки</p>	<p>Аналіз чутливості видів економічної діяльності до коливань національної економіки</p>	<p>Часові ряди структурного розподілу видів економічної діяльності; темпи зростання валової доданої вартості країни та ВЕД (реалізація 3.2.1.1)</p>	<p>Індикатор чутливості видів економічної діяльності до коливань ринкової економіки</p>	<p>Визначення тенденції чутливості домінуючих видів економічної діяльності до збурень національної економіки</p>
	<p>3.2.1.3. Оцінка стійкості видів економічної діяльності стосовно ринкових коливань</p>	<p>Формування кластерних груп видів економічної діяльності до ринкових коливань економіки</p>	<p>Часові ряди індикаторів чутливості видів економічної діяльності (реалізація 3.2.1.2)</p>	<p>Кластерний аналіз</p>	<p>Побудова кластерів слабо, середньо та високочутливих видів економічної діяльності до ринкових і кризових явищ</p>
<p>3.2.2. Діагностика економічної поведінки підприємства</p>	<p>Аналіз та оцінка зовнішнього середовища підприємства</p>	<p>Складноструктурована система показників об'єктивного простору дослідження зовнішнього середовища підприємства, яка складається з показників макрооточення та найближчого оточення (реалізація 3.1.1.3)</p>	<p>Метод рівня розвитку, динамічний аналіз</p>	<p>Формування часових рядів розвитку компонентів зовнішнього середовища підприємства, а саме: макрооточення та середовища найближчого оточення</p>	
	<p>Аналіз та оцінка внутрішнього середовища підприємства</p>	<p>Об'єктивна система індикативного простору внутрішнього середовища підприємства (реалізація 3.1.2.3)</p>	<p>Метод рівня розвитку, динамічний аналіз</p>	<p>Формування часових рядів розвитку внутрішнього середовища підприємства</p>	
<p>3.2.2.2. Визначення ретроспективної тенденції зовнішнього та внутрішнього середовища підприємства</p>	<p>Діагностика ретроспективної тенденції розвитку зовнішнього та внутрішнього середовища підприємства</p>	<p>Часовий ряд рівня розвитку зовнішнього та внутрішнього середовища підприємства (реалізація 3.2.2.1)</p>	<p>Динамічний аналіз, графічний аналіз</p>	<p>Виявлення тенденцій рівня розвитку зовнішнього та внутрішнього середовища підприємства</p>	

Закінчення табл. 3

1	2	3	4	5
<p>3.2.3.1. Моделювання економічної поведінки підприємства</p>	<p>Аналіз тенденцій змін показників зовнішнього середовища підприємства та побудова прогнозу</p>	<p>Часовий ряд рівня розвитку макрооточення та найближчого оточення підприємства (реалізація 3.2.2.1)</p>	<p>Метод економетричного моделювання</p>	<p>Побудова моделі адаптивного експоненціального згладжування та визначення ретроспективної тенденції розвитку зовнішнього середовища підприємства</p>
<p>3.2.3. Моделювання економічної поведінки підприємства</p>	<p>Аналіз тенденцій змін показників внутрішнього середовища підприємства та побудова прогнозу</p>	<p>Часовий ряд рівня розвитку внутрішнього середовища підприємства (реалізація 3.2.2.1)</p>	<p>Метод економетричного моделювання</p>	<p>Побудова моделі адаптивного експоненціального згладжування та визначення ретроспективної тенденції розвитку внутрішнього середовища підприємства</p>
<p>3.2.3.2. Визначення перспективного розвитку зовнішнього та внутрішнього середовища підприємства</p>	<p>Визначення тенденцій розвитку зовнішнього та внутрішнього середовища підприємства з урахуванням перспективного та ретроспективного станів</p>	<p>Тенденція майбутнього рівня розвитку внутрішнього та зовнішнього середовища підприємства (реалізація 3.2.3.1)</p>	<p>Логіко-економічний аналіз</p>	<p>Виявлення перспективних тенденцій розвитку зовнішнього та внутрішнього середовища підприємства</p>

Таблиця 4

Характеристика завдань третього етапу механізму управління економічною поведінкою підприємства

Назва завдання	Економічний зміст	Вхідні дані	Інструментарій	Результати вирішення
3.3.1. Моделі оцінки стійкості видів економічної діяльності до коливань ринкової економіки	Аналіз взаємодії зовнішнього та внутрішнього середовища та розпізнавання точок криз у економічній поведінці підприємства	Реалізація 3.1.1.3 та 3.1.2.3	Метод економічної динаміки, метод спектрального та крос-спектрального аналізу, тест Грейнджера, дискримінант-ний аналіз	Побудова комплексу коротко- та довгострокових моделей циклічних коливань, VAR-моделей. Визначення точок криз у циклі розвитку підприємства, атрактора економічної поведінки
3.3.2. Розробка моделей поведінки зовнішнього та внутрішнього середовища підприємства відповідного виду економічної діяльності	Оцінка та аналіз чутливості виду економічної діяльності до кризових процесів та прогноз шоків подій у макросередовищі підприємства, їх впливу на внутрішні процеси підприємства, що зумовлюють економічну поведінку	Реалізація 3.2.2.1	Метод імітаційного моделювання	Розробка базової та адаптованої імітаційної моделі функціонування підприємства
3.3.3. Розробка сценаріїв економічної поведінки підприємства відповідного виду економічної діяльності	Розрахунок значень системи коефіцієнтів управління моделі, проведення імітаційних експериментів. Оцінювання ефективності та результативності управління за різних сценарних умов і розробка рекомендацій щодо коригування тактичних і стратегічних рішень	Реалізація 3.3.1 та 3.3.2	Метод імітаційного моделювання, логіко-економічний метод	Формування комплексу сценаріїв економічної поведінки підприємства з урахуванням нелінійності перебігу економічних процесів, чутливості ВЕД до шоків збурень, ресурсної готовності підприємства

7. Лігоненко Л. О. Систематизація трактувань змісту поняття «економічне управління підприємством». *Економіка і управління*. 2012. № 3. С. 61–66. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/econupr_2012_3_13
8. Москвін Б. Ю. Визначення сутності поняття «поведінка підприємств» на ринку корпоративного контролю України. *Вісник Хмельницького національного університету. Серія «Економічні науки»*. 2014. № 2. Т. 2. С. 178–182. URL: http://journals.khnu.km.ua/vestnik/pdf/ekon/2014_2_2/38.pdf
9. Полторацька О. В. Формування економічної поведінки як частина стратегічного управління промисловими підприємствами. *Ефективна економіка*. 2017. № 2. URL: <http://www.economy.nauka.com.ua/?op=1&z=5442>
10. Присяжнюк П. В. Механізм управління: сутність, види та складові. *Ефективна економіка*. 2019. № 12. DOI: 10.32702/2307-2105-2019.12.150
11. Проценко В. М. Формування економічної поведінки підприємств під впливом внутрішнього та зовнішнього ризикового середовища. *Економічний вісник*. 2019. № 3. С. 181–186. DOI: <https://doi.org/10.33271/ev/67.181>
12. Раєвнева О. В. Управління розвитком підприємства: методологія, механізми, моделі : монографія. Харків : ВД «НЖЕК», 2006. 496 с.
13. Раєвнева О. В., Тоузани Т. Управління поведінкою підприємства в умовах нестаціонарності ринкового середовища: концептуальні засади та модельний інструментарій : монографія. Харків : ФОРМ Лібуркіна Л. М., 2021. 292 с.
14. Садеков А. А., Заїка Ю. А. Процес формування економічної поведінки підприємств. *Торгівля, комерція, підприємництво*. 2011. Вип. 13. С. 9–12. URL: http://journals-lute.lviv.ua/journal/13_2011/4.pdf
15. Сименко І. В. Якість систем управління підприємствами: методологія, організація, практика : монографія. Донецьк : ДонНУЕТ, 2009. 349 с.
16. Удачина К. О., Бандоріна Л. М. Технологія використання моделі економічної поведінки суб'єкта господарювання. *Економіка і суспільство*. 2016. Вип. 7. С. 1023–1029. URL: https://economyandso:ciety.in.ua/journals/7_ukr/171.pdf
17. Поленчук В. М., Наумов О. Б. Фінансовий механізм підприємства в умовах ринкових трансформацій. *Економічні інновації*. 2012. Вип. 47. С. 229–238. URL: <http://dspace.nbuv.gov.ua/bitstream/handle/123456789/67128/21-Polenchuk.pdf?sequence=1>
18. Хвостіна І. М. Механізм управління розвитком підприємства. *Інвестиції: практика та досвід*. 2015. Вип. 1. С. 30–33. URL: http://www.investplan.com.ua/pdf/1_2015/9.pdf
19. Цапенко В. Ю. Економічна поведінка підприємств як основа для прийняття управлінських рішень. *Бізнес Інформ*. 2014. № 11. С. 313–317. URL: https://www.business-inform.net/export_pdf/business-inform-2014-11_0-pages-313_317.pdf
20. Яркіна Н. М. Управління підприємством як економічна категорія (теоретичні аспекти). *Держава та регіони. Серія «Економіка та підприємництво»*. 2014. № 1. С. 130–136. URL: http://www.econom.stateandregions.zp.ua/journal/2014/1_2014/26.pdf

REFERENCES

- Bykova, A., Humeniuk, Ye., and Merzhev, D. "Osoblyvosti formuvannya ekonomichnoi povedinky orhanizatsii u suchasnykh umovakh" [Features of the Formation of the Economic Behavior of the Organization in Modern Conditions]. *Ekonomika ta suspilstvo*, no. 65 (2024). DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2024-65-110>
- Kalycheva, N. Ye., and Chornobrovka, I. V. "Vplyv oschhadlyvoho vyrobnytstva na ekonomichnu povedinku pidpriemstv v suchasnykh umovakh hospodariuvannya" [Influence of Lean Production on the Economic Behavior of Enterprises in Modern Business Conditions]. *Visnyk ekonomiky transportu i promyslovosti*, no. 74 (2021): 76-83. <http://lib.kart.edu.ua/bitstream/123456789/9450/1/Kalicheva.pdf>
- Khvostina, I. M. "Mekhanizm upravlinnia rozvytkom pidpriemstva" [Mechanism of Management of Enterprise Development]. *Investytsii: praktyka ta dosvid*, iss. 1 (2015): 30-33. http://www.investplan.com.ua/pdf/1_2015/9.pdf
- Kondratieva, T. V. "Adaptyvnist ekonomichnoi povedinky firmy: instytutsiinyi pidkhid" [Adaptability of the Firm's Economic Behavior: an Institutional Approach]: *avtoref. dys. ... kand. ekon. nauk : 08.00.01*, 2010.
- Kozlova, I. M. "Vyznachennia sutnosti poniattia «ekonomichna povedinka» subiektiv hospodariuvannya" [Definition of the Essence of the Concept of "Economic Behavior" of Economic Entities]. *Suchasni problemy upravlinnia pidpriemstvom: teoriia ta praktyka*. 2016: 54-57. <http://surl.li/tmmgsq>
- Lihonenko, L. O. "Systematyzatsiia traktuvan zmistu poniattia «ekonomichne upravlinnia pidpriemstvostvom»" [Systematization of Interpretations of the Concept of "Economic Management of an Enterprise"]. *Ekonomika i upravlinnia*, no. 3 (2012): 61-66. http://nbuv.gov.ua/UJRN/econupr_2012_3_13
- Lytovchenko, L., Khlopota-Hnatenko, O., and Mykhailenko, V. "Faktery vplyvu na formuvannya ekonomichnoi povedinky pidpriemstv z vyrobnytstva ta pererobky produktsii oliinykh kultur" [Factors Influencing the Formation of Economic Behavior of Enterprises Producing and Processing Products of Oil Crops]. *Modeling The Development Of The Economic Systems*, no. 2 (2023): 13-18. DOI: <https://doi.org/10.31891/mdes/2023-8-2>
- Moskvin, B. Yu. "Vyznachennia sutnosti poniattia «povedinka pidpriemstv» na rynku korporativnoho kontroliu Ukrainy" [Determination of Essence of the Concept of "Behavior of Enterprises"

- in the Market for Corporate Control of Ukraine]. *Visnyk Khmelnytskoho natsionalnoho universytetu. Seriia «Ekonomichni nauky»*, no. 2, part 2 (2014): 178-182. http://journals.khnu.km.ua/vestnik/pdf/ekon/2014_2_2/38.pdf
- Poltoratska, O. V. "Formuvannia ekonomichnoi povedinky yak chastyna stratehichnoho upravlinnia promyslovymy pidpriemstvamy" [Formation of Economic Behavior as Part of the Strategic Management of Industrial Enterprises]. *Efektivna ekonomika*, no. 2 (2017). <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=5442>
- Polenchuk, V. M., and Naumov, O. B. "Finansovy mekhanizm pidpriemstva v umovakh rynkovykh transformatsii" [The Financial Mechanism of the Enterprises in Conditions of Market Transformation]. *Ekonomichni innovatsii*, iss. 47 (2012): 229-238. <http://dspace.nbuu.gov.ua/bitstream/handle/123456789/67128/21-Polenchuk.pdf?sequence=1>
- Protsenko, V. M. "Formuvannia ekonomichnoi povedinky pidpriemstv pid vplyvom vnutrishnoho ta zovnishnoho ryzykovooho seredovyshcha" [Formation of Economic Behavior of an Enterprise under the Influence of Internal and External Risk Environment]. *Ekonomichni visnyk*, no. 3 (2019): 181-186. DOI: <https://doi.org/10.33271/ev/67.181>
- Prysiazhniuk, P. V. "Mekhanizm upravlinnia: sutnist, vydy ta skladovi" [Mechanism of Control: The Essence, Types and Components]. *Efektivna ekonomika*, no. 12 (2019). DOI: 10.32702/2307-2105-2019.12.150
- Raievniva, O. V. *Upravlinnia rozvytkom pidpriemstva: metodolohiia, mekhanizmy, modeli* [Enterprise Development Management: Methodology, Mechanisms, Models]. Kharkiv: VD «INZhEK», 2006.
- Raievniva, O. V., and Touzani, T. *Upravlinnia povedinkoiu pidpriemstva v umovakh nestatsionarnosti rynkovoho seredovyshcha: kontseptualni zasady ta modelnyi instrumentarii* [Management of Enterprise Behavior in Conditions of Non-stationarity of the Market Environment: Conceptual Foundations and Model Tools]. Kharkiv: FOP Liburkina L. M., 2021.
- Sadiev, A. A., and Zaika, Yu. A. "Protses formuvannia ekonomichnoi povedinky pidpriemstv" [The Process of Formation of Economic Behavior of Enterprises]. *Torhivlia, komertsii, pidpriemnytstvo*, iss. 13 (2011): 9-12. http://journals-lute.lviv.ua/journal/13_2011/4.pdf
- Symenko, I. V. *Yakist system upravlinnia pidpriemstvamy: metodolohiia, orhanizatsiia, praktyka* [Quality of Enterprise Management Systems: Methodology, Organization, Practice]. Donetsk: DonNUET, 2009.
- Tsapenko, V. Yu. "Ekonomichna povedinka pidpriemstv yak osnova dlia pryiniattia upravlinskykh rishen" [Economic Behavior of Enterprises as the Basis for Managerial Decision-Making]. *Biznes Inform*, no. 11 (2014): 313-317. https://www.business-inform.net/export_pdf/business-inform-2014-11_0-pages-313_317.pdf
- Udachyna, K. O., and Bandorina, L. M. "Tekhnolohiia vykorystannia modeli ekonomichnoi povedinky subiekta hospodariuvannia" [Technology of Use Model of Economic Behavior of Business Entity]. *Ekonomika i suspilstvo*, iss. 7 (2016): 1023-1029. https://economyandsociety.in.ua/journals/7_ukr/171.pdf
- Voevodin, S. A. *Ekonomicheskii mekhanizm upravleniya promyshlennym proizvodstvom. Metodika i praktyka organizatsii* [Economic Mechanism of Industrial Production Management. Methodology and Practice of the Organization]. Kyiv: Vyshcha shkola, 1991.
- Yarkina, N. M. "Upravlinnia pidpriemstvovom yak ekonomichna katehoriia (teoretychni aspekty)" [Management of Enterprise as an Economic Category (Theoretical Aspects)]. *Derzhava ta rehiony. Seriia «Ekonomika ta pidpriemnytstvo»*, no. 1 (2014): 130-136. http://www.econom.stateandregions.zp.ua/journal/2014/1_2014/26.pdf

Науковий керівник – Раєвнєва О. В.,

доктор економічних наук, професор, завідувачка кафедри статистики і економічного прогнозування, Харківський національний економічний університет імені Семена Кузнеця